

PRZEDMIOTOWA I METAPRZEDMIOTOWA PROBLEMATYKA FILOZOFII PRZYRODY

WYNIKI • OSIĄGNIĘCIA

KS. ZYGMUNT HAJDUK

Dzieje Sekcji Filozofii Przyrody (SFP) KUL są integralną częścią dziejów Wydziału Filozofii. Wraz z powołaniem do istnienia tego Wydziału w r. 1946 utworzono w nim też Katedrę Kosmologii. Wraz z jego reorganizacją powstała w roku akad. 1957/58 SFP. Inicjatorami jej wyodrębnienia byli ks. prof. dr M. Rechowicz, ówczesny rektor KUL, ks. prof. dr J. Iwanicki, były rektor KUL, prof. dr Cz. Strzeszewski, były dziekan Wydziału, ks. prof. dr S. Mazierski, były kierownik tej Sekcji, doc. dr W. Staszewski, ks. doc. dr W. Kałkowski. Ta inicjatywa organizacyjna była z pewnością inspirowana stylem filozofowania korespondującego z wynikami nauk przyrodniczych. Z takim typem uprawiania filozofii spotkali się w Louvain (Belgia) zarówno ks. prof. dr K. Kłószak, jak i ks. prof. dr S. Mazierski jako stypendyści Institute Supérieur de Philosophie. Są to równocześnie dwie czołowe postaci, które w sposób decydujący wpłynęły na profil badawczo-dydaktyczno-organizacyjny tejże Sekcji. Połączenie tych idei z tradycją żywej w środowisku KUL refleksji metodologicznej ukształtowało w sposób zasadniczy koncepcje badawcze oraz programowe tej Sekcji. W swoich podstawowych zarysach są też utrzymane w nowo utworzonym w roku akad. 1991/92 na tej Sekcji kierunku studiów: ochrona środowiska. Za tą ostatnią zmianą poszła też zmiana nazwy sekcji na Sekcję Filozofii Przyrody i Ochrony Środowiska (SFPOS). O ile druga z wymienionych dwu postaci była głównie związana z filozofią przyrody nieożywionej, o tyle pierwsza z nich, obok ks. prof. dr W. Sedlaka faktycznie wdrożyła badania i studia z zakresu filozofii przyrody ożywionej. Są to dwie integralne części filozofii przyrody wchodzące w skład systemu filozofii klasycznej uprawianej w tutejszym środowisku akademickim.

Podjęmowana w tych ramach koncepcyjno-organizacyjnych problematyka mieści się na płaszczyźnie metafizycznej, a dokładniej – metakosmologicznej i metanaukowej (filozofia nauk przyrodniczych), i przedmiotowej (filozofia przyrody lub kosmologia filozoficzna).

Począwszy od połowy lat pięćdziesiątych włączono się aktywnie w nurt ożywionych dyskusji metafizycznych. Dopracowano się kilku wersji metodologicznego statusu filozofii przyrody. O złożoności tej problematyki świadczy kontrowersyjność każdego właściwego problemu wchodzącego w skład tego statusu. Przy tej okazji są najczęściej przywoływane spoza środowiska KUL publikacje J. J. Maritaina, F. Renoirte'a, D. Nysa, N. Luytana, A. G. van Melsena, D. Salmana. Z naszego środowiska były to głównie, obok wymienionych już autorów, prace ks. M. A. Krąpca, ks. S. Adamczyka i ks. S. Kamińskiego. Sporne okazały się proponowane rozwiązania kwestii punktu wyjścia filozofii przyrody. W przeciwieństwie do stanowiska Luytana, Melsena a także Salmana, przyjęto, iż w jej punkcie wyjścia są dane doświadczenia potoczne i naukowego przy obowiązującej kolejności tych rodzajów doświadczenia. Ze względu na metodologiczną jednorodność tego działu filozofii istotny jest postulat filozoficznej interpretacji tych danych. Jej wynikiem są fakty filozoficzne. Z pewnością też punkt wyjścia badań filozofii przyrody

jest bogatszy w porównaniu z danymi wyjściowymi metafizyki ogólnej.

Ze złożoności przedmiotu filozofii przyrody zdaje sprawę chociażby próba oddzielenia go od jej zadań (rozumianych jako grupa zagadnień drugorzędnych, nie objętych definicją filozofii przyrody). Uchylając trudność mozaikowości filozofii przyrody, uważa się za jej przedmiot ciała naturalne (corpora naturalia), rozpatrywane w aspekcie rozciągłości (ilości), przestrzenności, czasowości i zmienności. Te cztery najogólniejsze właściwości redukuje się czasem do ostatniej z tych kategorii. Inna jest propozycja bardziej akcentująca egzystencjalny aspekt tego przedmiotu. Filozofia przyrody byłaby wtedy filozoficzną nauką zrelatywizowaną do aspektu bycia czymś realnie istniejącym w przyrodzie.

Dyskusje nad metodą koncentrowały się na zagadnieniu stopni, rodzajów abstrakcji, a także na abstrakcji fizycznej jako specyficznej metodzie filozofii przyrody. Wskazywano na typy rozumowań ostatecznie tłumaczących obiekty przyrody. Nieco inaczej wygląda ten problem, jeśli oddzielić filozofię przyrody, rozumianą jako system a więc jako układ tezy, od traktowania jej jako pewnej całości postępowania badawczo-systematyzującego. Podkreśla się, że jej metoda będzie wtedy analogicznie taka sama jak w metafizyce.

Ostatnia kwestia omawianego statusu metodologicznego dotyczy stosunku filozofii przyrody do innych działów filozofii klasycznej, do tez nieklasycznych systemów filozoficznych oraz do nauk przyrodniczych. W celu usystematyzowania tej problematyki wprowadzono odpowiednio zmodyfikowane pojęcie systemu otwartego i zamkniętego. Pozwoliło to w miarę klarownie stwierdzić, na które tezy filozofia perypatetycka jest zamknięta, a na które jest ona otwarta. Niewątpliwie jest ona, w tym również filozofia przyrody, otwarta na filozoficznie zinterpretowane wyniki nauk przyrodniczych. Ich wprowadzenie na jej grunt bez dokonania tej interpretacji czyniłoby słusznym zarzut mozaikowości. Jest natomiast zamknięta na tezy innych, niepokrewnych systemów filozoficznych. W ramach klasycznej filozofii zaznaczył się spór o stosunek filozofii przyrody do metafizyki. Zaznaczyły się cztery stanowiska uszeregowane według stopnia zależności od metafizyki. Klasyczna problematyka kosmologiczna, maksymalnie zresztą zredukowana, wchodzi w sam trzon metafizyki, która ma stanowić całą filozofię (J. Kalinowski, M. A. Krąpiec). Filozofia przyrody jest metafizyką szczegółową, która stanowi podstawę dla metafizyki człowieka, na której znów buduje się poszczególne części metafizyki ludzkiego działania (S. Kamiński). Filozofia przyrody jest z kolei metafizyką stosowaną. Zasady metafizyki stosuje się do świata anorganicznego. Filozofia przyrody jest uprawiana *odgórnie*, a więc wychodząc od metafizyki (S. Adamczyk, S. Mazierski). Filozofia przyrody jest w końcu autonomiczna w stosunku do metafizyki. W razie *oddolnego* uprawiania filozofii przyrody, a więc niezależnego od metafizyki, mamy autonomiczną filozofię przyrody, co jest też wspierane całokształtem budowanej teorii filozofii przyrody (K. Kłószak, postulatywnie S. Mazierski).

Do kontynuowania prac z zakresu metakosmologii inspirowane aktualną sytuacją organizacyjną na SFPOS. Utworzenie w jej ramach organizacyjnych nowego kierunku studiów wymaga teoretycznego zaasymilowania tego faktycznego stanu w koncepcyjne ramy filozofii przyrody. Badania są w toku, niektóre wyniki już opublikowano. Ogólnie powiemy, że ten kierunek da się koncepcyjnie dostrzec w dotychczasowej tradycji uprawianej w tym środowisku filozofii przyrody.

Kolejny obszar wyników dotyczy zagadnień metanaukowych (filozofia nauk przyrodniczych). Przedmiotem wielorakich dociekań metodologicznych są nauki przyrodnicze od kosmologii przyrodniczej poprzez fizykę, nauki informatyczne i teorię systemów po różne działy biologii. Poddaje się eksplikacyjnej, czasem też formalnej oraz kontekstowej, rekonstrukcji funkcjonującej w praktyce badawczej przyrodników struktury metodologicznej zwane też jednostkami analizy metodologicznej. Są to w głównej mierze terminy, hipotezy oraz prawa, teorie oraz tzw. maxi- lub superteorie, a także problemy. Dyskutuje się ich strukturę i dynamikę, a więc ich aspekt statyczny i temporalny, synchroniczny i diachroniczny, a także ich uwarunkowania historyczne oraz filozoficzne. Prezentuje się różne sposoby stosowania logik wielowartościowych w nowszych teoriach fizykalnych oraz wzajemne związki między elementami empirycznymi i apriorycznymi w systemie fizyki. Związki między teorią a doświadczeniem analizuje się na przykładzie relacji terminów teoretycznych i obserwacyjnych, ukazując też różne podstawy ich podziału. Systematyzacyjna funkcja teorii naukowej pozwala dostrzec różne aspekty wyjaśniania i przewidywania, a zwłaszcza rolę, jaką w niej pełnią terminy i prawa teoretyczne oraz modele a także takie kategorie jak symetria lub elegancja. W ramach pragmatyki nauk szczegółowych analizuje się warunki ich racjonalnej akceptacji bądź rejekcji oraz próby racjonalizacji zawartości kontekstu odkrycia. Analizuje się zagadnienie ewentualnych uzupełnień i korektur wprowadzonych do tradycyjnie filozoficznych terminów, kontrowersyjnych na terenie filozofii fizyki klasycznej i kwantowej. Chodzi tu zwłaszcza o takie pojęcia jak: rzeczywistość, substancja, indywidualizm, prawda, przyczynowość, determinizm, indeterminizm. Ponadto w katedrach Filozofii Przyrody Ożywionej analizuje się też np. takie problemy natury metodologicznej jak: przedmiot, zadania, metody i autonomia biologii, założenia i metodologiczny walor teorii abiogenezy, charakterystyka bioelektroniki oraz biomikroelektroniki.

Sfinalizowane na SFPOS doktoraty (w liczbie 28 w latach 1961-1993) dotyczyły też w głównej mierze metodologicznych zagadnień filozofii przyrody oraz nauk przyrodniczych. Natomiast w pracach magisterskich (w liczbie 276 w latach 1960-1993) proporcje te układały się odwrotnie, przeważały więc zagadnienia przedmiotowe, zwłaszcza z zakresu ochrony środowiska.

W osiągniętych wynikach badań przedmiotowych stosunkowo większy udział mają tzw. katedry pomocnicze (Katedra Matematyki, Katedra Fizyki, Katedra Chemii, Katedra

Biologii Ogólnej, Katedra Ochrony Środowiska). Ten udział zostanie z pewnością zintensyfikowany poprzez wspomniany już fakt powołania na tej Sekcji nowego kierunku studiów. Do tej pory były to jednak przede wszystkim wyniki badań prowadzonych w Katedrach Filozofii Przyrody Nieożywionej, Filozofii Przyrody Ożywionej i Biologii Teoretycznej. Podejmowano niektóre zagadnienia klasycznej kosmologii filozoficznej, w szczególności kwestie atrybutów istniejących w przyrodzie ciał. Szerzej były rozpatrywane zwłaszcza problemy czasu i zmian, a więc i problematyka przyczynowości łącznie z celowością, determinizmem, indeterminizmem oraz praw przyrody. Tu należą też wybiórczo selekcjonowane zagadnienia kosmologii przyrodniczej oraz informatyki. Wybiórczo są też traktowane zagadnienia z szerzej rozumianej historii filozofii przyrody. Filozoficzno-przyrodnicze dociekania rzeczywistości biotycznej koncentrują się głównie na analizie klasycznych (arystotelesowsko-tomistycznych) i nieklasycznych koncepcji życia, pochodzenia, pogranicza i ewolucji biosfery, jej celowości. Odrębny zbiór dotyczy bioelektroniki z elektromagnetyczną teorią życia oraz biochemii i paleobiochemii związków krzemu. Najwięcej stosunkowo prac zwłaszcza dyplomowych (magisterskich) finalizuje się w Katedrze Ochrony Środowiska. Najwięcej tu bowiem samodzielnych, prowadzących semina, pracowników nauki. Prace są orientowane bądź bardziej empirycznie, bądź teoretycznie, humanistycznie. Zrozumienie stanu zagrożenia środowiska życia, jego konsekwencji oraz możliwości zapobiegania jest pogłębiane filozoficzną wiedzą o ontycznej strukturze świata i człowieka oraz wiedzą o filozoficznej teorii działania. Ten filozoficzny, szerzej, humanistyczny profil studiów cechuje też nowo powstały kierunek. Dziedziczy on zastygłą na Wydziale Filozofii koncepcję studiów nauk matematyczno-przyrodniczych w kontekście filozofii rozumianej zarówno maksymalistycznie jak też minimalistycznie.

Takie koncepcje badań i studiów propagują organizowane przez tę Sekcję od pierwszej połowy lat sześćdziesiątych konferencje i sympozja naukowe oraz tzw. wiosenne sesje przyrodników, którym patronuje Koło Naukowe Studentów Filozofii Przyrody. Te okresowe zebrania służą zadaniom nie tylko badawczym ale i dydaktyczno-popularyzatorskim. To samo da się powiedzieć o publikacjach podręcznikowych, zbiorowych i monograficznych oraz o trzecim zeszycie „Roczników Filozoficznych”, zawierającym prace przede wszystkim filozofów przyrody środowiska KUL¹.

Ks. Zygmunt Hajduk

¹ Bardziej szczegółowe informacje na temat dzieł Sekcji Filozofii Przyrody i Ochrony Środowiska KUL oraz podejmowanych zamierzeń badawczych są zawarte w kilku publikacjach. S. Mazierski, *Z dzieł filozofii przyrody na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Roczniki Filozoficzne” 16 (1968) 3, s. 6-14; S. Mazierski, Z. Hajduk, *Z metodologii filozofii przyrody nieożywionej i przyrodoznawstwa*, „Zeszyty Naukowe KUL” 19(1976) nr 2(74), s. 65-69; W. Sedlak, *Filozofia przyrody ożywionej i nauki biologiczne*. Tamże, s. 70-72; „Roczniki Filozoficzne” 30 (1982) 3. *Księga pamiątkowa poświęcona ks. prof. dr. hab. W. Sedlakowi*; „Roczniki Filozoficzne” 32 (1984) 3. *Księga pamiątkowa poświęcona ks. prof. dr. hab. S. Mazierskiemu; W poszukiwaniu prawdy. Pamięci Profesora Kazimierza Kłósaka*, Warszawa 1987; M. Lubański, Sz. Ślaga (red.); Z. Hajduk, *Filozofia przyrody a kultura współczesna*. [W:] *Zadania filozofii we współczesnej kulturze*, Lublin 1992, s. 164-168.